

SANT MARTÍ DE FONOLLAR. Pintures murals de l'absis de la primera meitat del segle XI. A l'esquerra la representació d'un dels 24 ancians, brindant amb la copa d'or i, a sota, Maria en un detall de l'escena de la Nativitat.

romàniques situades arran d'un camí o cruïlla important són dedicades a Sant Martí.

Sant Martí de Fonollar és una església preromànica petita, citada per primer cop en un text de l'any 844, com a possessió de l'abat d'Arles. És d'una sola nau, amb l'absis rectangular exteriorment.

Durant la primera meitat del segle XII va ser decorada interiorment amb unes interessants pintures al fresc, per les quals és força coneguda. L'artista que les va pintar és el mateix que va decorar Santa Maria o Sant Nazari de la Clusa, com ha quedat dit.

Els frescos ens mostren la història de l'Encarnació. Inclouen, per tant, l'Anunciació, la Nativitat i l'Adoració dels reis Mags. Presideix una majestat inspirada en l'Apocalipsi: Crist rodejat del Tetramorf rep l'homenatge del vint-i-quatre ancians.

Les interessants pintures de Sant Martí de Fonollar s'assemblen més a les produccions d'Aquitània i del Llenguadoc que no pas a les de Taüll, que són d'un estil bizantí.

Text i fotos: Lluís Fernández López

BIBLIOGRAFIA

Gran Enciclopèdia Catalana
Catalunya Romànica

Gran Geografia Comarcal de Catalunya

BILANGY, Marie-Louise. *Visite du fort de Bellegarde.*

BILANGY, Marie-Louise: *Le Pertus-Panissars.* Recull d'articles d'aquesta autora, sense peu d'edició ni data, posterior a 1994. Edita: Salvaguarda, amb seu social a l'Ajuntament del Pertús. *Pyrénées Roussillon, Guide.* Girona, sense autor ni data.

AARS

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DE SABADELL

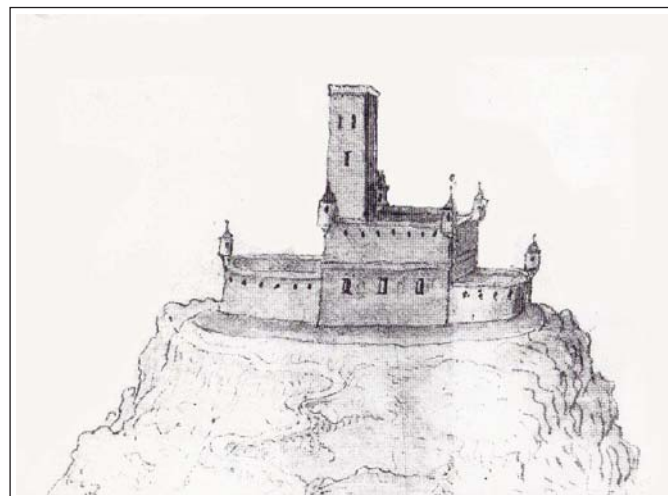
Núm. 186

17 de juny de 2017

EL VALLESPÍR

CASTELL I FORT DE BELLAGUARDA

Damunt del Pertús actual hi ha un pujol estratègic des d'on es dominen dos dels passos per travessar, amb una certa facilitat, els Pirineus: el coll del Pertús i el coll de Panissars. L'any 1285 el rei de Mallorca Jaume II hi va fer construir, al cim, una torre de guaita i posteriorment s'hi bastí el castell de Bellaguarda del qual en tenim notícies escrites des de l'any 1324.

CASTELL DE BELLAGUARDA, segons un dibuix de 1649 (Perpinyà)

L'any 1659 se signà el Tractat dels Pirineus i és llavors quan es creà l'actual frontera entre els estats de França i d'Espanya. El castell de Bellaguarda quedà al cantó francès.

Va ser durant el segle XVII que l'arquitecte militar Vauban va fer arrasar el castell per a construir-hi el fort que veiem avui. Per aconseguir-ho va utilitzar, entre altres, molts carreus i pedres d'una gran construcció molt propera, situada al coll de Panissars. Dona la volta al fort un camí de ronda que constitueix una primera defensa. És una via empedrada d'un quilòmetre de longitud, aproximadament. Disposa de dues voravies amb muralla que facilitaven el tir rasant dels defensors.

Del segon recinte destaquen cinc bastions de proporcions força grans. El pont llevadís i la porta de França constitueixen l'única entrada al recinte. Daten de la segona meitat del segle XIX. Al pati d'armes, que és de grans proporcions, s'hi arriba a través d'una àmplia rampa esgraonada.

Disposa d'una capella d'11 per 17 m que durant el segle XIX es dividí en dues, amb un sostre-pis de fusta, a causa de la gran alçada que tenia. Avui són habilitades les dues plantes com a sales d'exposicions.

Cal destacar un altre element rellevant: el pou i els diferents ginys per a pouar i conduir l'aigua. De fet més que un pou és una cisterna que té 65 m de fondària i 6 m de diàmetre.

Des del capdamunt de l'edifici es pot observar una panoràmica extraordinària d'una gran part del nord de Catalunya: l'Empordà, l'Albera, el Rosselló, el Canigó, el Vallespir i fins i tot la Garrotxa.

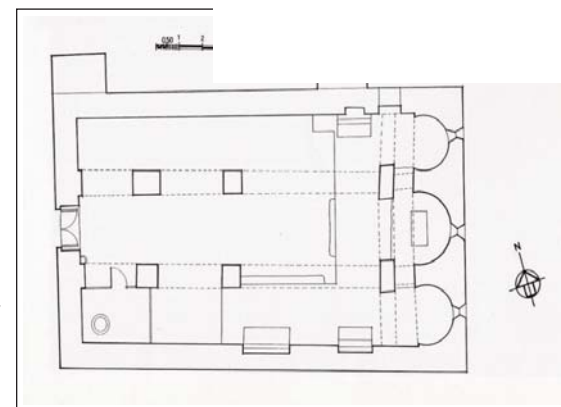
Actualment es pot visitar el fort durant els mesos d'estiu. Algunes de les dependències són utilitzades com a sales d'exposició i d'altres com a petits

FORT DE BELLAGUARDA. Fotografia aèria que il·lustra un fulletó editat per l'Ajuntament del Pertús (Crèdit photos: JP. Lacombe - Image 66 - A. Mayans - G Castellví).

1156

la via. Modernament la fortalesa de la riba esquerra és anomenada castell dels Moros. En època medieval persistia el control de la via a través de les fortificacions. El castell de la Clusa –la fortificació de la Clusa d'Amunt– va perdre tot el seu valor estratègic a partir del segle XIV quan es va construir el de Bellaguarda, a començaments del segle XIV. Al segle següent ja era en ruïnes.

SANTA MARIA DE LA CLUSA. Planta. Catalunya Romànica.

SANTA MARIA O SANT NAZARI DE LA CLUSA

El castell de la Clusa, que ha donat lloc a la Clusa d'Amunt, incloïa l'església parroquial de Santa Maria de la Clusa, anomenada també Sant Nazari.

És un edifici preromànic, de tres naus i tres absis semicirculars inclosos dins un mur, pla a l'exterior. Probablement fou construïda durant el segle X, restaurada l'XI i el XII i modificada interiorment el XIV. Conserva a l'interior remarcables pintures al fresc d'època romànica, fetes pel mateix mestre que va decorar Sant Martí de Fonollar.

SANT MARTÍ DE FONOLLAR

Sant Martí de Fonollar és una església rural situada al terme municipal de Morellàs i les Illes, a tocar de la via Domítia, poc abans d'arribar al coll de Panissars, on canviava de nom i esdevenia la via Augusta. Al nostre país la majoria d'ermites

SANT MARTÍ DE FONOLLAR.

1161

Batalla del coll de Panissars

Famosa batalla ocorreguda en aquest indret l'any 1285, quan les tropes catalanes atacaren l'exèrcit de Felip III de França que es retirava després de la croada infructuosa contra Catalunya. Regnava Pere II. Els catalans feren estralls amb els seus homes entre els fugitius, tot respectant el rei francès, malalt de mort. A la *Crònica* de Ramon Muntaner hi llegim que les festes de celebració de la victòria, a Barcelona, varen durar vuit dies.

LES CLUSES

El terme municipal de les Cluses comprèn els nuclis de la Clusa d'Avall, la Clusa del Mig i la Clusa d'Amunt a més de l'antiga parròquia rural de Sant Pere de Llaner i alguns masos disseminats. En total, l'any 2015 tenien 260 habitants. A la Clusa d'Avall hi ha les construccions més modernes, a la del Mig, l'ajuntament i a la de d'Amunt l'església parroquial romànica.

La població té per origen les fortificacions romanes destinades a controlar el pas de la via romana que enllaçava Cadis amb Roma. El conjunt d'aquestes edificacions era anomenat *Castrum Clausuras*, en el sentit de clos tancat. De fet el camí passava al llarg de la ribera del riu Roma, el riu que drena el municipi i, en aquest lloc, hi ha un estret congost. A cada costat dels marges del congost hi havia les dues potents fortificacions que dominaven, del tot, el pas per

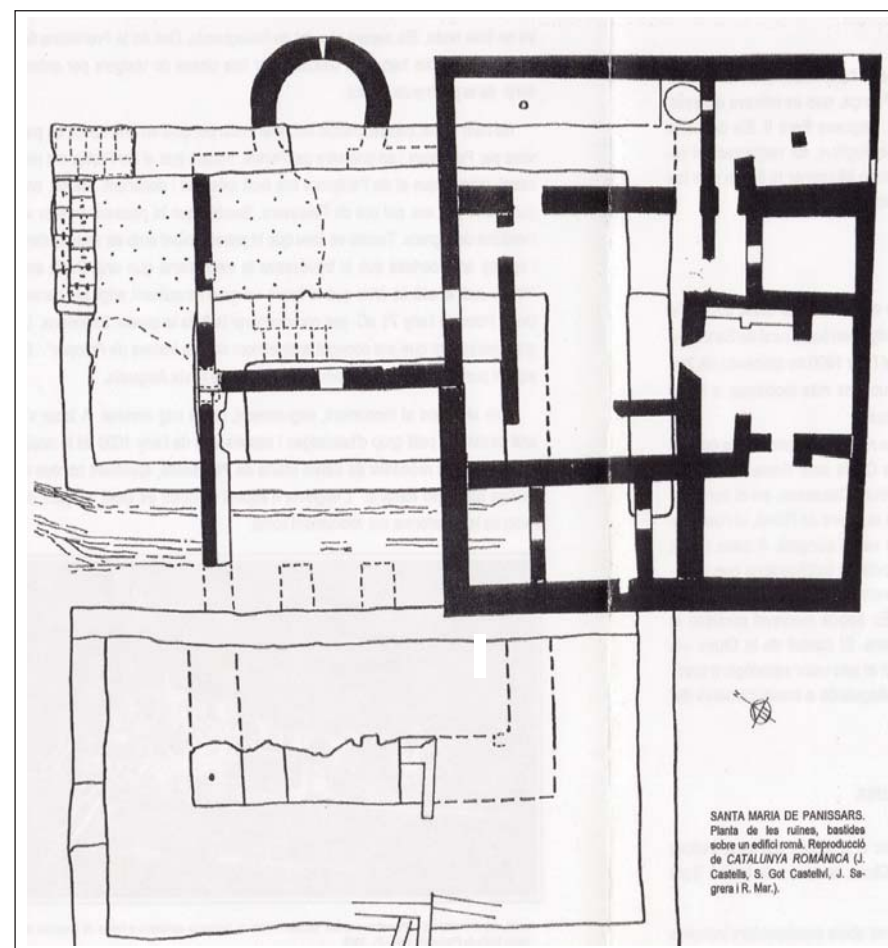

SANTA MARIA DE LA CLUSA.

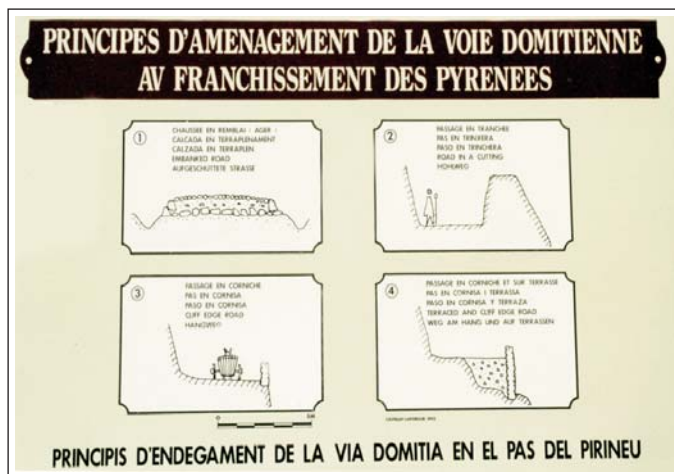
museus. Així, a més d'exposicions temporals se'n pot visitar una del procés de les excavacions del coll de Panissars, una sobre les vies romanes de comunicació, especialment de la via Domícia i la via Augusta al seu pas per Panissars i finalment una altra del priorat de Santa Maria de Panissars, les restes de la qual es poden veure al coll de Panissars.

PANISSARS

L'Alt Empordà i el Vallespir es comuniquen a través de dos colls de muntanya, el del Pertús i el de Panissars. De l'un a l'altre encara no hi ha un quilòmetre en línia recta. Els separa el turó de Bellaguarda. Des de la

SANTA MARIA DE PANISSARS.
Planta de les ruïnes, basílica
sobre un edifici romà. Reproducció
de CATALUNYA ROMÀNICA (J.
Castells, S. Got Castelví, J. Sa-
grera i R. Mar.).

COLL DE PANISSARS. Panell explicatiu sobre la construcció de les vies romanes,

prehistòria, fins avui aquests colls han estat utilitzats per tota classe de viatgers per entrar i sortir de la península Ibèrica.

No hem trobat cap informació sobre el motiu pel qual en una època es passava per Panissars i en una altra pel Pertús. Sabem que el del

Pertús era molt estret, mentre que el de Panissars era molt més aeri i dominant i és el que antigament es feia servir. Sembla que hi passava l'antiga via Hercúlea dels grecs. També es creu que hi passà Aníbal amb els seus elefants i se sap amb certesa que el travessava la via romana que unia Cadis amb Roma. Just al coll es creu que hi havia un gran monument

SANTA MARIA DE PANISSARS. Vestigis de la cripta.

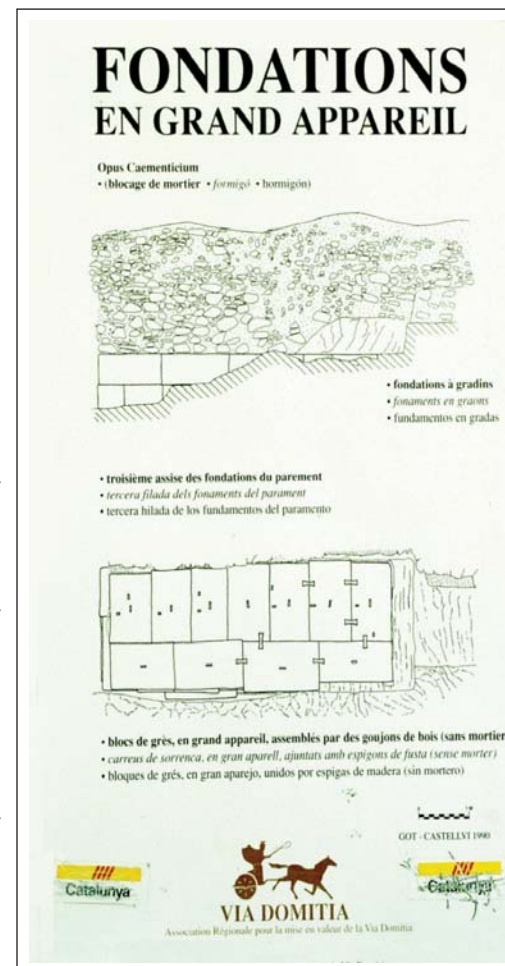
erigit pel general Gneu Pompeu l'any 71 aC. per commemorar la fi de la guerra Sertoriana. Un gran monument que era conegut amb el nom de "els trofeus de Pompeu". En aquest punt acabava la via Domícia i començava la via Augusta.

Amb el temps el monument, segurament, es va mig enrunar. A tocar s'hi anà bastint un grup d'habitatges i cap als volts de l'any 1000 de la nostra era s'edificà el monestir romànic de **Santa Maria de Panissars**, aprofitant carreus de l'antiga edificació romana. L'església d'aquest monestir es bastí, en part, damunt de la plataforma del monument romà. Tenia tres naus i una cripta i es conserven, *in situ*, alguns vestigis.

Un i altre degueren ser abandonats com a conseqüència del Tractat dels Pirineus, l'any 1659, ja que la frontera que s'establí passà justament pel mig. El monument va ser desmuntat i arrasat pels manobres i paletes que construïren el fort de Bellaguarda, durant el segle XVII.

Pel coll de Panissars hi passava també l'antic camí de Barcelona a Perpinyà, el que posteriorment es desplaçà al coll del Pertús.

Actualment es poden visitar les ruïnes del monestir i les restes dels fonaments del monument romà, així com la traça de la calçada romana. La part d'edifici més sencer correspon a l'absis de l'església de Santa Maria, que conserva només la cripta o part inferior.

COLL DE PANISSARS. Panell explicatiu sobre les construccions romanes,